

დიმიტრი თუმანიშვილი

გიორგი ჩუბინაშვილის სახელობის ქართული ხელოვნების ისტორიისა და ძეგლთა დაცვის ეროვნული კვლევითი ცენტრი

თბილისის აპოლონ ქუთათელაძის სახელობის სახელმწიფო სამხატვრო აკადემია

თბილისის არქიტექტურის ისტორიიდან

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ საქართველოს 16-საუკუნოვან დედაქალაქში, მეტ-ნაკლებად სრული სახით, 20-ოდ შუასაუკუნოვანი ნაგებობადა შემოინახა. მათ შორის უდაოდ საპატიო ადგილი დღევანდელი ლ. ქიაჩელის ქუჩის ბოლოში მდგომ წმ. ანდრია პირველწოდებულის „ლურჯი მონასტრად“ წოდებულ ეკლესიასაც ეკუთვნის. ბ-მა ვახტანგ ბერიძემ თავის დროზე საფუძვლიანად გამოიკვლია იგი, გამიჯნა მისი სამშენებლო ფენები, დაადგინა მისი თავდაპირველი სახე – „ჩაწერილი ჯვრის“ გუმბათიანი ტაძარი ორი თავისუფლად აღმართული გუმბათქვეშა ბურჯით, – გამოკვეთა მისი აგების დრო (1180-იანი წწ.) და XIX საუკუნის მინამატ-გადაკეთებებიც გამოჰყო¹. წინამდებარე ნაშრომს არ აქვს მიზნად ბ-ნი ვახტანგის ძიების გაგრძელება, მითუმეტეს მისი რაიმეგვარი „რევიზია“ – საგნად მას „ლურჯი მონასტრის“ ნაშენი გარემო და მისი ჩამოყალიბება თუ ავ-კარგი ექნება.

დღეს „ლურჯი მონასტერი“ შუაგულ თბილისში, მთლად მის „ისტორიულ ბირთვში“ მართალია არა, დაცული ზონის შიგნით კი მდებარეობს. ამასთან, მტკვრის ხეობის თავზე გადმომდგარს, მას სამი მხრიდან შენობებიც შემოსჯარვია და ის, როგორც იტყვიან, მჭიდრო „ურბანულ ქსოვილშია“ მოქცეული. უკანასკნელი გარემოება შეიძლება დასაძლავდეს „შუასაუკუნოვანად“ მოგვჩვენებოდა, ზუსტად რომ არ გვცოდნოდა: ამგვარი ვითარება 100 წლის ჩამოყალიბებულიც არაა. არათუ ისტორიკოსებმა, ვგონებ, ე. წ. „რიგითმა“ ჩვენმა თანამოქალაქეებმაც უწყიან, ვერეს უბანი თბილისის ნელ-ნელა XIX საუკუნის II ნახევრიდან რომაა მიბმულ-შემომატებული. გამონაკლისი არც „ლურჯი მონასტრის“ მიმდებარე ლ. ქიაჩელისა და ნ. ნიკოლაძის (ადრე ყორღანოვ-ყორღანაშვილისა და იოანე ღვთისმეტყველის) ქუჩებია. ამას, სხვა თუ არაფერი, დღეს არსებული შენობებიც გვეუბნება. თუ პირველ მათგანს რუსთაველის მოედნიდან გამოყვებით, ნახავთ – უმრავლესად 1870-1880-იანი წლების სახლებია, ორ-სამ სართულიანი; კენტ მხარეს შენობები მწკრივად ქუჩის შუანელიდან იწყება, ხოლო ლუნ მხარეს ნიკო ნიკოლაძის ქუჩისკენ ორი ბოლო, მაღალი სახლი (№№26 და 28) უკვე XIX-XX საუკუნეთა მიჯნისაა. უკანასკნელთა მოპირდაპირედ ნ. ნიკოლაძის №1 აშკარად 1930-იანი წლებისაა, ხოლო მისი „მოპასუხე“ ლ. ქიაჩელის №1 დაახლოებით თანადროულად დაშენებული, ადრე ერთსართულიანი სახლი; ათიოდ წლის წინათ ასეთივე ერთსართულიანი შენობა მის გაგრძელებაზეც იდგა; ახლა აქ დაუმთავრებელი, მრავალსართულიანი ნაგებობაა. ამასვე გვიდასტურებს 1913 წლის თბილისის რუკაც². აქაც ჩანს სრული მოშენება ორსავე ზემოხსენებული ქუჩის ლუნ მხარეს, სანახევრო – ლ. ქიაჩელის და ნაკუნ-ნაკუნ ნ. ნიკოლაძის კენტ მხარეს: აქ აწინდელი №1-ის ნაცვლად, ორი ტრაპეციული რამაა დატანილი, შემდეგ მოზრდილი უშენი ადგილია და, დასასრულ, სადაც ახლა ჩასას-

¹ ვ. ბერიძე, თბილისის „ლურჯი მონასტერი“, *ქართული ხელოვნება*, 2, თბ., 1948. არსებითად, თავად ტაძრის ხუროთმოძღვრებასთან დაკავშირებით, ერთი საკითხი თუა ლიად დატოვებული, იმხანად არცთუ პირველხარისხოვანი: მისი გვიანშუასაუკუნოვანი, XVI თუ XVII საუკუნის გადაკეთებისას შექმნილი იერისა. ცხადია, ვ. ბერიძის შრომაში მთელი მანამდელი ლიტერატურაცაა თავმოყრილ-გამოყენებული.

² მაღლიერებით უნდა მოვიხსენიო, რომ კარტოგრაფიული მასალა ქ-მა ნათია ნაცვლიშვილმა მომანოდა.

ვლელია, ბუნებრივად კი მტკვრისკენ ჩამავალი მშრალი ხევი, რალაც ირეგულარული ნაგებობა (ამჟამად აქაც 1930-იანი წლების სახლია). ქუჩათა კუთხის იქით არაფერი ჩანს, გარდა 1901 წელს სატფურებული, ხუთგუმბათიანი, რუსული „რიგის“ წმ. იოანე ღვთისმეტყველის ეკლესიისა, აქეთკენ ჩამოსულ ზემოხსენებულ ხევს გაღმა კი ოდინდელი წმ. ნიკოლოზის სასაფლაო, რომელიც მერე ს. კიროვის სახელობის (ახლა ვერეს) პარკად აქციეს, მისი დაქციული ეკლესიის ნაფუძარზე კი აუზი გამართეს...

მაშასადამე, დაბეჯითებით შეიძლება ვთქვათ, რომ XIX საუკუნეში, ახალი ტაძრის აშენებამდე, „ლურჯი მონასტერი“ ხალვათად მდგარა და „რიგითი“ ნაგებობებით რალაც ხანს არც მერე ყოფილა „შენუხებული“. ახალი ეკლესიის აგებამდე მდგომარეობას გვიჩვენებს 1890-იანი წლების ფოტოსურათიც – ჩვენი ტაძარი აქ კლდოვან, გადახრიოკებულ ფერდობზე აღმართულა, მოშორებით კი ერთსართულიანი, უსახური ქოხმახები მოჩანს. „ლურჯ მონასტერს“ აქ, რასაკვირველია, ის იერი აქვს, რაც მას 1872-1873 წლებში მიუღია: ძველ კედლებზე ჩრდილოეთითა და სამხრეთითაც ცრუ ფრონტონებია (მათ შიგნით მკლავები არ შეესაბამება), შუაში კი გუმბათია დადგმული, ზედ გადახურავ ნახევარსფეროს მიყოლებული მომრგვალებული სახურავით³. ერთიცაა აშკარა – ეკლესია თავის გარემოში „ნარმმართველობს“, ის დომინანტი, თუ გნებავთ, „მიკროდომინანტია“, რომელსაც მნიშვნელოვნებას არაფერი ეცილება. საკითხავი კია, გახლავთ თუ არა ეს თავდაპირველი, XII საუკუნეში შექმნილ-გათვალისწინებული სურათი.

³ იხ.: თ. გერსამია, *ძველი თბილისი*, თბ., 1984, სურ. 207; ასევე: ბ. ხაინდრავა, *ტფილისი*, თბ., წლის გარეშე, გვ. 39. დასავლეთიდან ტაძარს ეკვრის ორსართულიანი (რატომლაც გამოკვეთილი სახურავის არქმონე) სამრეკლო, შუალედური ყრუ კარიბჭითურთ. ეს მოცულობა 1930-იან წწ-ში აღარ არსებულა, ის არც ვ. ბერიძის გამოქვეყნებულ, მისსა და ი. ერნის ანაზომებზეა ასახული. ტაძრის ტანზე მან დასავლეთ ფასადზე მეორე სართულის ღიობი დატოვა – ის 1990-იან წწ-ში სახატედ აქციეს და მასში წმ. ანდრია მოციქულის ახლადწერილი ხატი ჩადგეს.

ამ კითხვაზე სავსებით ერთმნიშვნელოვანი პასუხი, რალა თქმა უნდა, არ მოგვეპოვება და, ალბათ, არც როდის გვექნება, ზოგი რამ კი დიახაც შეგვიძლია საკმაოდ საბუთიანად ვივარაუდოთ. ასე, ტაძრის თავად სახელწოდება მის თავდაპირველ დანიშნულებაზე ნათელ მინიშნებას შეიცავს: თუკი მას ვენდობით, ის ბერ-მონაზონთა კრებულის საჭიროებათათვის უნდა იყოს ანაგები. არც იმის საფუძველი ჩანს, თითქოს, უნდობლობით მოვეკიდოთ საკუთარი სახელის ამ ჩვენებას – თითქოს არ ჩანს შემთხვევა, როდესაც „მონასტერი“ ან სხვა ამგვარი ტოპონიმი თუ წოდებულება ოდინდელ სავანეზე არ მიგვითითებდეს. ამასვე გვეუბნება ეკლესიის სახეობაცა და ზომაც – გიორგი III-სა და მისი ასულის თუ შვილიშვილების ზეობაში ამნაირი ეკლესიები, უგამონაკლისოდ, სამონასტროა. აქედანვე უეჭველობით გამომდინარეობს, რომ ისე განკერძობით, სიცარიელეში წამომართული, როგორც ეს XIX საუკუნეში გვექონია, იგი ვერ იქნებოდა. ცხადია, მის ირგვლივ სენაკები, სატრაპეზო და ა. შ. განლაგდებოდა. გასაჭირი კი შემდეგი გახლავთ: მცირერიცხოვნების, ცუდი დაცულობისა თუ ნაკლები შესწავლილობის მიზეზით, ჩვენ ბევრი არც ამგვარ შენობათა სახისა გაგვეგება და არც მონასტერთა გეგმარებისა. შესაბამისად, ვერც იმაზე ვიმსჯელებთ, ასე თუ ისე დამაჯერებლად, როგორი იქნებოდა საცხოვრებელ-სამეურნეო ნაგებობების ტაძართან თანაფარდობა. თუმც ერთი რამ კია უთუო – მის პირველობას ჩრდილს არაფერი მიაყენებდა. ამას გარდა, არქიტექტურისთვის, ქართულისთვის ხომ მაინც, მარტო უშუალოდ მომდგომი კი არა, უფრო ვრცელი გარემოცაა არსებითი, ხელთქმნილიცა და ხელთუქმნელ-ბუნებითიც. როგორიღა შეიძლებოდა ყოფილიყო „ლურჯი მონასტრის“ თავდაპირველი გარემოცვა?

კარგა ხანია ხან აქ, ხანაც იქ ითქმის, XII საუკუნის თბილისმა აქამდე მოატანაო. საგანგებო (რამდენადაც ვიცი, ჩაუტარებელი) საძიებო თუ დაზვერვითი სამუშაოების გარეშე ამის თაობაზეც ვერაფერს დაიჩემებ, მეუცნაურება კი, რომ გინდა თხრილებისა

თუ საძირკვლების გაჭრისა, გინდა მიწების ჩაყრისას, თითქოს, არასოდეს გამოჩენილა რამ. იქნებ აქ, თუ მაინდამაინც, ქალაქი კი არა, ასე ვთქვათ, „ქალაქისწინეთი“ (გერმ. Vorstadt) იქნებოდა, ბალ-ბალჩებითა და, სულ ბევრი, მეჩხერი მოშენებით? სათვალავში ჩასაგდება ისიც, რომ ქართულ ქალაქებში, განსხვავებით საქრისტიანო აღმოსავლეთის ან დასავლეთის თუ ყველა არა, უმრავლესი ქვეყნისგან, არ ჩანს მონასტრები – წაანყდებით ცნობილ სავანეთა (მაგ., თბილისში იერუსალიმის წმ. ჯვრის თუ გარეჯის „ნათლისმცემლის“) მეტოქებს, მაგრამ ვერა, თუ ასე შეიძლება ითქვას, „სრულფასოვან“ ბერთა სამყოფლებს. ამ ნიშნითაც, ვგონებ, „ლურჯი მონასტრის“ მშენებელთა ჩანაფიქრი ქალაქურ უბნებს კი არა, უფრო მეტად მთა-გორებსა და ხე-ბუჩქნარებს უნდა ყოფილიყო მორგებული. საკუთრივ ადგილმდებარეობაც არის გასასიგრძეანებელი. თუ წარმოსახვით „გავაქრობთ“ ვერეს უბნის ან არსებულ ნაშენობას, აღმოვაჩინებ, რომ „ლურჯი მონასტერი“ გვარიანად მაღალი მთის ძირში, გავაკებაზე დაუდგამთ. ამ მხრივ ის საკმაოდ უახლოვდება ამ დროის სხვა მონასტრებს: მდინარის შემალღებული ნაპირი და უკან აყუდებული ფერდობი ამოირჩიეს, თუნდაც, ფიტარეთის და, სულაც, ამავე ვერეს ხეობის აყოლებაზე, ბეთანიის სავანეთა დამკვეთ-ხუროთმოძღვრებმაც. ყოველივე ამის დაჯამებით, პირვანდელი ადგილსამყოფელი „ლურჯი მონასტრისა“, როგორც იტყვიან, „ბუნების ნიალი“ უნდა ყოფილიყო. ხოლო რაგვარი – ეგების ვახუშტი ბატონიშვილის ნათქვამმა მიგვახვედროს; მისი სიტყვისამებრ, სკვირეთის მდინარის, იმავე ვერეს, ხეობა ზემონელს ქვემოთ არისო „ვენახოვანი, ხილიანი, ტყიანი, ნადირიანი, ფრინველიანი...“⁴. ეს სულ არ ჰგავს იმ მოშიშვლებულ, თითქოს-და ნიადაგგადაცლილ ღრანტეს, რაც 1890-იანი წლების ფოტოსურათზეა აღბეჭდილი. პარადოქსულად, იმ ძველთაძველ პეიზაჟს,

⁴ ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, *ქართლის ცხოვრება, IV*, ს. ყაუხჩიშვილის გამ., თბ., 1973, გვ. 329.

ძალზე შორეულად, უფრო ის ხედი მიაგავს, რომელიც ამჟამადაც შეგვიძლია მტკვრის სანაპიროდან დავინახოთ – ყოფ. ავტოსადგურის უკანა და „ლურჯი მონასტრის“ ჩამოსწვრივ, ფერდი უბედაა შეკეცილი; ის ახლა ერთიანად მწვანითაა მოცული და ზევით ახედვისას, ტოტებშორის, ჩვენი ტაძარი გამოჰკრთის. 15-ოდ წლის წინათ, სანამ ზემოდან ჩამოყოლებულ კიბესთან ვეება საცხოვრებელ სახლს ამოიყვანდნენ, ეს შელრმავება უფრო დიდი იყო და, ამიტომაც, პირველქმნილობის, თუნდაც მოჩვენებითის, განცდაც უფრო ძლიერი... სამწუხაროა, რომ ჩვენს თანამედროვეთა შეუსმენლობის გამო, დავკარგეთ ერთადერთი ადგილი, სადაც, ბუნების ოინით, რამდენიმე ათეული წლის მცენარეულობა თამარ მეფას ჟამის სახსოვარს მის გამქრალ პირველსაყოფელიანად გვიხატავდა...⁵.

როგორღა გამოიყურება დღესდღეობით „ლურჯი მონასტერი“ იმ შენობათა ერთობლიობაში, რომელთა ნაწილი ზემოთ უკვე ვახსენეთ? ვიმედოვნებ, ისიც გამოჩნდებოდა, რომ 1890-იანი წლებიდან მოკიდებული, თითქმის ასწლეულის განმავლობაში, ისინი თანდათან ტაძრისკენაც მიიწევს და სიმაღლისკენაც. ამ ნელინელ ზრდის შედეგის ნათელსაყოფად ნაცად ხერხს უნდა მივმართოთ და ვნახოთ, როგორ ხედებად წარმოუდგება აქაურობა როგორც გაფაციცებულ, ისე სულ უგულისყურო მნახველსაც. ძირითადი აღქმის წერტილებიცა და ძირითადი მისადგომიც „ლურჯ მონასტერს“ დღევანდელი ლ. ქიჩელის (მანამდე ყორღანოვის, საჯაიას, ვაჟა-ფშაველას) ქუჩიდან აქვს, რომელიც, თუ მისი მორკალვით ვიმსჯელებთ, შოთა რუსთველის გამზირისა და მერაბ კოსტავას ქუჩისებრ, ძველ ნა-

⁵ არ ვიცი, გამოდგება თუ არა ნუგეშად, რომ 2002 წ-ს, ხელოვნების ისტორიკოსები მაშინდელი საქართველოს კულტურის ძეგლთა დაცვის დეპარტამენტის სამეცნიერ-მეთოდური საბჭოს სხდომებზე ამაოდ ვარწმუნებდით არქიტექტორებს, თქვენი შენობა „ლურჯ მონასტერს“ სივრცით არეს მოუსპობს და ეკლესია მის სახურავზე წამოსკუპებულად გამოჩნდებაო... ისე ავიხედვს ყველაფერი...

გზაურს უნდა მიუყვებოდეს, ალბათ ადრეც, ეკლესიასთან მიმყვანებელს. „ლურჯი მონასტერი“ ფეხით მავალთა თვალთახედვის არეში ქუჩის შუიდან, დაახლოებით ანინდელი №20-ის სწორზე ჩნდება. აქედან – ისიც თუ ხშირ, წელიწადში 7 თვე შეფოთლილ ტოტებს წარმოსახვითად მოვაშორებთ, – მისი სამხრეთი კედლის და გუმბათ-გუმბათის ყელის ფრაგმენტილა გამოსჩანს. უპირველესად მას წმ. იოანე ღვთისმეტყველის ეკლესია ეფარება, მისგან სამხრეთ-დასავლეთით დადგმული და, შესაბამისად, მისი დასავლეთი ნახევრის წინ აღმართული; საკურთხეველს „ლურჯი მონასტრისას“ ოთხსართულიანი №21 არ დაგვანახებს და – ესეც არსებითია! – მზერა თავად წმ. იოანე ღვთისმეტყველის ტაძრისასაც მხოლოდ შვერილ საკურთხეველს სწვდება, დანარჩენი, გუმბათების გამოკლებით, ნ. ნიკოლაძის №1-ის უკან ექცევა. ლ. ქიაჩელის ქუჩაზე სვლას თუ გავაგრძელებთ, ერთ ხანს ამგვარივე „სანახაობა“ გვექნება თვალწინ, ვიდრე №28-ს გავუსწორდებით და ნ. ნიკოლაძის ქუჩის კუთხეს მივუახლოვდებით. „ლურჯი მონასტერი“ აქედანაც ნაწილად „დაგენახებათ“, სამაგიეროდ მეტად წამოიმართება ნ. ნიკოლაძის №1 და ლ. ქიაჩელის №21. წმ. იოანე ღვთისმეტყველის ეკლესია, ამდენად, პირველისგან კიდევ უფრო „დაჩაგრულად“ წარმოგიდგებათ, თუმცა მისი მეტობა „ლურჯ მონასტერთან“ შედარებით ახლაც ძალიან საგრძნობია. ამის მერე მხედველობითი სურათები ძალიან სწრაფად ცვალებადობს: მშენებარე სახლთან მდგომს მთლიანად გადაეშლება წმ. იოანე ღვთისმეტყველის ტაძარი, თუნდაც სიახლოვის გამო „ლურჯი მონასტრის“ აშკარად „მჯობი“; ამას გარდა კი, თავად დაუმთავრებელი შენობა, №23 და 25 მომალლო მოცულობების „პერსპექტიულ რიგს“ წარმოქმნიან, რომლის ბოლოში ძველი ეკლესია სავსებით დაქვემდებარებულ-მეორეხარისხოვანი გამხდარა. №23-თან შეყოვნებულს მარცხნიდან ზორბად წმ. იოანე ღვთისმეტყველის აფსიდები და გუმბათები უჩანს, მარჯვნივ ოთხსართულიანი №23 და წინ – „ლურჯი მონასტრის“ ნაწილი; ოღონდ მის ხელმარჯ-

ვნივ, კიდევ ლ. ქიაჩელის №25-ია, სიმალლით მისი (გუმბათიანად) ტოლი. აი, ამ უკანასკნელთან მისულნი კი „ლურჯ მონასტერს“ მთლიანად, დასავლეთი ბოლოდან აღმოსავლეთისამდე და ძირიდან წვერამდე ხედავენ, ოღონდაც ესეც ბევრს ვერაფერს შველის – №25 კვლავაც „ზომა-წონით“ მისი ტოლფასი გეჩვენებათ და, ისევ და ისევ, წმ. იოანე ღვთისმეტყველის ეკლესია მეტობს: მისი კუთხე კი ჩანს მხოლოდ, მკვეთრად ზეაღმავალი და ღონიერი კი. ინარჩუნებს ის ზემოქმედების ძალას მომდევნო ნერტილიდანაც – „ლურჯი მონასტრის“ კარის სწორზე, – და იმავ მიზეზით: მისი ზომისა და ამართულობის გამო. აქედანვე ჩნდება მხილველისთვის ნ. ნიკოლაძის №1ა, მაშინვე იმით გასაკვირი, რომ, მიუხედავად გვარიანი მოცულობისა, ის არათუ ჯაბნის, არც „ექიმპება“ ტაძართაგან რომელიმეს – თუ რატომ, ამაზე საგანგებოდ ქვემოთ მოგვიწვეს საუბარი. ახლა კი ისლა დაგვრჩა სათქმელი, რომ ლ. ქიაჩელის კენტი მხრიდან „ლურჯ მონასტერს“ საზოგადოდ ვერ დაინავახთ, ვიდრე №21-ს მიადგებით (№19-დან, მაგ., მისი სამხრეთი კედლის ნაკუნს თუ შენიშნავთ), ხოლო შორიდან, მტკვრის ხეობიდან საიდანაც უნდა შეხედოთ, კბოდის კიდეზე ერთმანეთის გვერდით, წმ. იოანე ღვთისმეტყველის დიდრონი ტაძარი და, დაწყვილებულივით, შედარებით მომცრო „ლურჯი მონასტერი“ და ლ. ქიაჩელის №25 არიან მიმდგარი.

გამოჩნდა, ალბათ, რომ „ლურჯი მონასტრის“ თავი და თავი „მოცილე“ წმ. იოანე ღვთისმეტყველის 1901 წლის ეკლესიაა. გაკვრით ისიც იქნა ნახსენები, იგი, როგორც ოდესლაც იტყოდნენ, „რუსული სტილის“- „à la russe“ ყაიდაზეაო აგებული. ამდაგვარი, შუასაუკუნოვან რუსულ, მეტადრე მოსკოვურ ტაძრებს მიმგვანებული ეკლესიები ასობით და ათასობით შენდებოდა რომანოვების იმპერიაში XIX საუკუნის II ნახევარსა და XX-ის დასაწყისში (1990-იანი წლებიდან – ისევ შენდება!); საკმაო რაოდენობით იყო ისინი საქართველოშიც – დუშეთსა თუ ბათუმში, თეთრწყაროსა თუ ფასანაურში და, რასაკვირველია, თბილისშიც. აღსანერი

ნაგებობის კუბური „სხეული“, მასზე ხუთი გუმბათით (მათგან რეალური, სივრცეში შემომავალ-სარკმლიანი შუანაა) და „კოკოშნიკებით“, სამრეკლოთი, სამღვდელმსახურო სივრცის მასთან შემაერთებული გადასასვლელით თუ სარკმელთა მოზრდილი შეტეხილთალიანი საპირეებით უფრო XVII საუკუნის ნიმუშებს უნდა მისდევდეს⁶. და თუმცა იგი ვერაფრით შეედრება შუა თუ ჩრდილოეთ რუსეთის მაშინდელი ხუროთმოძღვრების საუკეთესო ნაწარმოებთ, შესრულების მხრივ, ალბათ, რიგიანი ეთქმის – მკვიდრიცაა და სუფთა ნამუშავეიც. ერთია მხოლოდ: ის დაუპირისპირეს აქ უკვე საუკუნეებია მდგომ ეკლესიას და ის „დააჩაგვრინეს“ კიდევ.

პირველი, რაც აზრად მოგდის, ისაა, აქ იმპერიული პოლიტიკის კვალი უნდა ვეძიოთ. ჩვენ საკმაოდ ვიცით ამ, ახალი ტაძრის თავგადასავალი. იგი იმით იწყება, რომ მამა ნიკანდრ პოკროვსკიმ, იმ ხანად წმ. იოანე ღვთისმეტყველისად ნოდებული „ლურჯი მონასტრის“ წინამძღვარმა, ჯერ აზრი გამოთქვა, ძველი ეკლესია ხალხს ვერ იტევს და, მოდით, ამავე სახელობის ახალი ავაშენოთ და ფული შევაგროვოთო, შემდგომ კი შესატყვისი მოწოდებაც დაბეჭდა⁷; მოგვიანებით საამისოდ თანხების შეგროვებაც გამოცხადდა⁸. თავადვე ეკლესიაში, ხსენებული გადასასვლელის ჩრდილოეთ კედელზე, საგანგებო სპილენძის დაფაზე, ახლაც ამოიკითხავთ, ვინ იღვანა 1901 წლის 13 მაისს ნაკურთხი ამ ეკლესიის გასასრულებლად. ესენი ყოფილან: ზემოდასახელებული ნიკ. პოკროვსკი, მისი მონაცვლე მამა იოა-

⁶ იხ. ამის შესახებ: დ. ხოშტარია, იმპერიული იდენტობა და რუსული სტილი თბილისის საეკლესიო არქიტექტურაში, კრ., *არქიტექტურა და იდენტობა. საეკლესიო მშენებლობა თბილისში (1801-1918)*, თბ., 2015, გვ. 105-106; აქვე, სურ. 30. ჩინებულად ჩანს ძველი და ახალი ტაძრების თანაფარდობა.

⁷ Н. Покровский, Краткая историческая записка о Тифлисской Верийской св. Иоанна-Богословской церкви, *Вестник Грузинского Экзархата*, № 17, 1896, გვ. 21-22; *იქვე*, № 18, 1896, გვ. 12-13.

⁸ იხ., მაგ., *იგივე გამოცემა*, № 15, 1899, გვ. 19-20.

ნე მიხაილოვსკი, სამრეკლო-სამზრუნველო საბჭოს წევრები (ალექსანდრ ფრენკელი, ნიკიფორ სავინცოვი, ვლადიმირ ოსეცკი, პორფირი ბელავესკი, ნიკოლაი ფურიევი, ალექსანდრ ტურკოვსკი, ფური კოლჩევსკი, ილარიონ გავრილოვი, ანდრეი პეკარევი, პოტრ ვასილევევი, ალექსანდრ ოსიპოვი და ალექსანდრ ბახმეტაევი), მშენებელი (არქიტექტორი?), სამოქალაქო ინჟინერი კონსტანტინ ანტონოვი, ასევე სამუშაოთა მწარმოებელ-მოიჯარადრე ლაზარ ბაკისოვი. რა თქმა უნდა, იქცევს ყურადღებას, რომ აქ სულ რუსნი ან გარუსებულნი (ა. ფრენკელი) ჩანან (იქნებ, ლ. ბაკისოვი იყოს უცხოტომელი), არადა, სულ რამდენიმე წლის წინ, ქართველობა ამ საბჭოშიც ჩანს⁹, ხოლო სამეზობლოში იმჟამადაც ნამდვილად იპოვებოდა, თუ გინდ, გენერალი თავადი ნიკოლოზ (ბიძინას ძე) ერისთავი, რომელსაც ცოლად საზოგადო, მათ შორის სარწმუნოებრივ-რელიგიურ საქმეებში უშურველობით ცნობილი დავით სარაჯიშვილის დაა, ეკატერინე, ჰყავდა. ნება-უნებურად გეფიქრება, ეს მშენებლობა, ეტყობა, „რუსული საქმე“ ყოფილაო, რომელსაც ადგილობრივნი, „ტუზემცები“, არ გაეკარნენ

⁹ 1895 წ-ის 28 მაისს არჩეულ საბჭოში შედიან გრიგოლ რჩეულიშვილი, ხერხეულიძე, საყვარელიძე. ისიცაა, რომ ქართველობის წილი მასში დროთა განმავლობაში მცირდება. 1887 წ-ს, როდესაც წინამძღვრად მამა მიხეილ მელითაური ყოფილა, ხოლო შემდგომ, 1889-90-ში, მამა მარკოზ ტყემალაძე, 12 კაციან საბჭოში (თავმჯდომარე, ნიკოლოზ წილოსანი), თავმჯდომარისანად, 4 ქართველია (დანარჩენები: თავადი ნიკ. ანდრონიკაშვილი, გრ. რჩეულიშვილი, ნიკ. მგელაძე); 1890 წ-ის 30 დეკემბრიდან, წინამძღვარ მამა ფაოდორ ბოგოლფუბოვის ხელში, 50 კაციან საბჭოში 1 ქართველია – ცისკარიშვილი; პირველად ნახსენები 3 კი, უკვე მამა ნ. პოკროვსკის წინამძღვრობაში, 105 კაცშია მოხვედრილი (იხ.: Н. Покровский, *Краткая...* № 16, გვ. 23-24, № 17, გვ. 15-17). და კვლავ, 105-ვე წევრი კი არაა აღმშენებელთა შორის, მაგრამ 1 ქართველი რატომღა არ გამოერია? „ძველ“ ტაძარს ვერ შეელიგნენ ყველანი?

არ შეიძლება მადლიერებით არ ითქვას, რომ ძველი პერიოდიკის მასალის თავმოყრაში დიდი დახმარება აღმომიჩინა ქ-მა მანონ ლილუაშვილმა.

(ან, იქნებ, არ გააკარეს?). თუ ასეა, ტაძრის არქიტექტურული „რუსულობაც“ და ზომითი აღმატებულობაც დიახაც შეგვიძლია ნავიკითხოთ, ვითარცა რუსობის და-მკვიდრებისა და გა-მკვიდრების „მტკიცება“ თუ „გა-ცხადება“, შესაბამისად, როგორც, ახლა რომ ამბობენ, „პოლიტიკური გზავნილი“. ოღონდაც სულაც არაა აუცილებელი, ეს სუბიექტურადაც ასე იყოს. ასე, თაოსანი ამ წამოწყებისა, მამა ნიკ. პოკროვსკი მაინცდამაინც ანტიქართულად განწყობილი, თითქოს, არ ყოფილა. ჩვენს მიერ ზემოდამოწმებული მისი წერილი სწორედაც „ლურჯი მონასტრის“ ისტორიასაც მოიცავს და ერთი საუკეთესო წყაროთაგანია ამ ტაძრის თავს XIX საუკუნეში დატრიალებული ამბების შესატყობად და აქ ქართველი ღვთისმსახურნიც კეთილად არიან მოხსენიებულნი; 1903-1906 წლებში მანვე დასტამბა „მოკლე საეკლესიო-ისტორიული ნარკვევი მართლმადიდებელი საქართველოს ცხოვრებისა, მასში ქრისტიანობის გამოჩენის დროიდან და მომდევნო ჟამსაც“¹⁰. მეტიც, 1905 წლის ოქტომბრიდან იგი საქართველოს საეგზარხოზოს ჟურნალს „Духовный Вестник“ რედაქტორობდა და მის ხელში მან დაკარგა წინამორბედი წლების შემტევ-„დიდრუსულ“-„დიდმპყრობელური“ ხასიათი.

იქნებ, ფორმისმიერ დაპირისპირებულობას აქ სხვა, ბევრად უწყინარი საფუძველი ჰქონდეს? ეგების, მართლაც, უბრალოდ უფრო ვრცელისა და, ალბათ, უკეთესის აშენება სურდათ და თუ არა, საერთოდ რატომ უნდა მოეკიდათ ხელი რისამე შენებისთვის? იქნებ ამას ხელი „პროგრესის“, ახლის ძველზე უპირობო უპირატესობის თანამედროვე რწმენამაც ნაუკრა? ეგებდა, „თავისის“ და „სხვისის“ უპირისპირების საზრისი აქ „იმათის“ დათრგუნვა-დამცილება კი არაა, არამედ, სულ მარტივად,

¹⁰Н. Покровский, Краткая... ნაკვეთი 1-2; მისივე, Краткий очерк церковно-исторической жизни православной Грузии со времени появления в ней Христианства и дальнейших дней, *Духовный Вестник...* №№ 15-16, 19-20, 1903; №№ 16, 19, 21, 1904; №№ 6, 15, 16, 17, 19, 23, 1905; №№ 3, 4, 5, 7, 1906.

„საკუთარის“ მეტი გულმისავალობა? ისიც კი შეიძლება აქ სხვადასხვა ხუროთმოძღვრული ტრადიცია, არქიტექტურული ან-სამბლის აგების განსხვავებული გაგება იჩენდეს თავს. მართლაც, რუსეთში ძალზე გავრცელებულია ძველებისთვის დიდ-დიდი ტაძრების შემეზობლება და, ამ დროს, არსებულთა ერთგვარი „განზე განევაც“. მეტი რაღა, რუსეთის ეკლესიის ერთი უდიდესი წმინდანთაგანის, წმ. სერგი რადონეჟელის ლავრაში, მისი განსასვენებელი, XV საუკუნის წმ. სამების ტაძრის სიახლოვეს, XVII-ში მასზე ბევრად დიდი საკრებულო ტაძარი დაიდგა. ჩვენში ასეთი რამ, რამდენადაც ახლა ვიცით, ძალზე იშვიათია და შედეგადაც – სხვანაირი. ძველი პატარასთვის ახალი დიდის გვერდში ამოყენება ორგან ვიცით (ცხადია, ალბათ, სხვა მაგალითებიც იყო) და საყურადღებოა, თუ როგორ ირჯებიან ჩვენებური გალატოზ-გალატოზუხუცესნი. ერთგან, ურავლის აგარის მონასტერში ადრე არსებული ძველი ეკლესია, მთის კალთაზე ქვემოთკენ მდებარეობს, X საუკუნეში კი მასზე დიდი და მკული უფრო ზემოთ, ისეთი დაცილებითაა დადგმული, რომ მახვილი უკანასკნელზე კი მოდის, მაგრამ წინანდელთან მისი, ასე ვთქვათ, შეჯახება არ ხდება, ორივე „თავთავისთვის“ რჩება, ერთგვარად თვითკმარიც. უფრო მძიმე დღეში ჩავარდებოდა ოსტატი, ვისაც დაევალა შიომღვიმის მონასტერში წმ. მეფის დავით IV აღმაშენებლის ნებით ღმრთისმშობლის მიძინების გუმბათიანი ტაძარი აეგო. სამშენებლო მოედნად გამოყოფილი ადგილი ბაქნად ადგება თვით წმ. შიოს „ქმნილ“ წმ. იოანე ნათლისმცემლის VI საუკუნის ეკლესიას, აღმაშენებლისეულზე თვალსაჩინოდ პატარასაც. ვინც კი ოდესმე შიომღვიმეს სწვევია ანდა თუნდაც მისი ხედის ფოტოსურათისთვის შეუხედავს, ვგონებ, დამეთანხმება, რომ უპირატეს ყურადღებას წმ. იოანე ნათლისმცემლის ტაძარი იპყრობს. ეს შეიძლება იმითაც ავხსნათ, რომ მიძინების ეკლესია ახლა სახეცვლილია, XVII საუკუნეში ბაზილიკად გადმოკეთებული და უკანასკნელის მიმსვლელისკენ მიქცეული გრძივი, გლუვი

კედლები, გარკვეულწილად, „ბუნებრივად“ ხდება მის წინ მდებარე ნაგებობის ფონი. კი იქნებოდა თანაფარდობა ამგვარივე მაშინ, როდესაც წმ. მეფის აღმშენებლობას პირვანდელი იერი ჰქონდა და გუმბათი ადგა? რასაკვირველია, სულ მთლად ასეთივე ვერ იქნებოდა, არკი მგონია, პრინციპულად სხვა ყოფილიყო. ჯერ ერთი, „ჩანერილი ჯვრის“ სახის ეკლესიის სამხრეთი ფასადიც სიბრტყეს წარმოქმნიდა – თუმცა ამოზიდული მკლავით „ამოძრავებულს“ და მისი მონახაზის დინამიკას ზეაზიდული გუმბათიც გააგრძელ-დააბოლოვებდა. ამასთან კი: წმ. შიოსეული ტაძარი „თავისუფალი ჯვრის“ ტიპისა, სივრცეში იშლება და, სამხრეთი მკლავის შვერილობის გამო, ჩვენსკენ „მოდის“; ამას გარდა, ის ფერდობზე გადმოკიდებულ სუბსტრუქციაზეც დგას, თან ქანს შერთულ, თან მას გამოყოფილ „კვარცხლებეკზე“; მოცულობებიც მსხვილი აქვს, როგორც ვერ ექნებოდა მის მიღმა მდებარე XII საუკუნის ნაგებობას და, ყოველივე ეს, საფიქრებელია, მას შეუწარმუნებდა იმ მნიშვნელოვნებას, რაც მას ისტორიულად „ეკუთვნოდა“, არ დააჩრდილებინებდა მას დროით მომდევნო, დღევანდელზე უეჭველად თვალსმოსახვედრ შენობას.

ასე იყო თუ ისე, ერთი რამ ცხადია, ცნობიერმა მიზანსწრაფვამ თუ ნახევრად ალლოსმიერმა არჩევანმა¹¹ ის ნაყოფი გამოიღო, რაც თვალწინ გვაქვს: რუსული სამრევლო საბჭოს მონდომებით აგებულმა ტაძარმა „გამეორებარისხოვნა“ თამარის ხანის დანატოვარი. მომდევნო ნაბიჯი ამავე მიმართულებით – ნესით, ესეც უნდა გამოჩენილიყო, – უკვე 1920-1930-იან წლებში გადაიდგა და, უნდა ითქვას, ვერც ამ შემთხვევაში იტყვის კაცი სრული ერთმნიშვნელოვნებით, სად იწყება განაზრახი ქმედება, სად კი გაუცნობიერებელი. უპირველესი და გადამწყვეტი ამ უბნის საბჭოურ აღმშენებლობაში, ლ. ქიაჩელის №21-ის ერთსართულიანიდან ოთხ-

¹¹ ხომ წასვდა მამა პოკროვსკის, ახალი ეკლესიის ასაშენებლად „მართლმადიდებელი რუსი ერის“ (православные русские люди) იმედი გვაქვსო (Н. Покровский, *Краткая...* გვ. 22).

სართულიანად გადაქცევა და ნ. ნიკოლაძის №1-ის ამოყვანაა. უნდა ითქვას, რომ წმინდა ქალაქმშენებლობითად ეს გასაგებიცაა და, იქნებ, გამართლებულიც. ორი ქუჩის გადაკვეთაზე სუსტად მონიშნული კუთხეები სახარბიელოდ ნამდვილად ვერ ჩაითვლება – ქუჩები აქ, თუ ასე შეიძლება ითქვას, გადაიღვრებოდა, ალბათ, მოლობილ, ხუროთმოძღვრულად კი მოუფარგლავ სივრცეში; ე. ი. კი მათ არ ექნებოდათ რაიმენაირად ლოგიკური დასრულება. რა თქმა უნდა, ეს, დაუგეგმავი მშენებლობით გამოწვეული ვითარება დიდხანს ვერ იბოგინებდა და ხსენებული სახლების გაჩენა მისი გამოსწორების ცდადაც შეიძლება მივიღოთ. ის კია, რომ, ეგებ, ეს მეტისმეტად მარტივი და ხისტი ილეთი გახლდათ ჩვენი ტაძრისა და, უნდა ითქვას, ახალი რუსული ეკლესიისთვის პირდაპირაც ძლიერ საზიანო. წარმოვიდგინოთ ერთი წუთით, ცალსართულიანი შენობებით შეუკრავი ეს გზაჯვარედინი და ერთი კი აღმოჩნდება: ორთავ ეკლესია გაცილებით შორიდანაც დაინახებოდა და თუ სრული სიმაღლით არა, იმ ზომამდე მაინც, ორივეს რაობა-რაგვარობა ცხადლივ რომ საცნობი ყოფილიყო და გინდაც ცალკე აღებული „ლურჯი მონასტერი“ არა, ტაძართა წყვილი ამ, თუგინდ მოუგვარებელ გარემოში ხომ ნამდვილად ი-მთავრებდა, ი-დომინანტებდა. დღევანდელი გადასახედიდან სწორი გეზი ის იქნებოდა, მათი მნიშვნელოვნებაც შენარჩუნებულიყო, იქნებ, უშენი ფართობის რალაც ოდენობაც – მაგ., მწვანე ნარგავები, – და მისი მოზღუდვა გამხდარიყო მოგვარების საშუალება, შეუკვრელობა-ხსნილობა – მკაცრად მოაზრებული კომპოზიციის გასაღები. ცოტაოდენი გულისდადებისას გადანყვეტილების მიმღებთ შეეძლებოდათ აქვე, ამ ქუჩაზევე ენახათ, როგორი მარტივი და შედეგიანი გამოსავალის მოძებნა შეუძლია არქიტექტორ-მშენებელს. ზემოთ ითქვა, ლ. ქიაჩელის №№26 და 28 მაღალიაო – ისინი ოთხსართულიანია, მაშინ როდესაც ამ მხარეს დანარჩენი სახლები მაშინ, სულ ბევრი, ორსართულიანი იყო (მესამეები ყველგან დანაშენებია). ამ დროს კი მასშტაბის ასეთი მკვეთრი, ნახტომისებრი ცვლი-

ლების ჩვეულებრივ თანმდევი უამური გაც-
და არ ჩნდება. ეს იმიტომ, რომ ორივე სახლი
რამდენადმე არის ჩანეული სხვათა წითე-
ლი ხაზიდან და მათ წინ მეტი თავისუფალი
ადგილი, თითქოსდა, უფრო გასაგებს ხდი-
სო სიმაღლის გაზრდასაც. მაშენებლებმა
ეს, უწინარესად, იმისთვის გააკეთეს, რომ
საკმაოდ ვიწრო ქუჩა არ „ჩახუთულიყო“,
ვიზუალურად ჭას თუ ნაპრალს არ დამსგავ-
სებოდა. ჩვენს სამსჯელოსთან მიმართებით
კი, წინა ნომრებთან ერთ მწკრივში ჩაყენე-
ბისას, ეს სახლები უზარმაზარი გამოჩნდე-
ბოდა და ყოველნაირად დააცოტავებდა წმ.
იოანე ღვთისმეტყველის ეკლესიასაცა და,
მითუმეტეს, „ლურჯ მონასტერსაც“. ასე
დაყენებით კი ეს სახლები, თითქოს, შესა-
ძლებლობას აძლევდა მიმავალთ ტაძრები
მათთან ურთიერთშეჯერების გარეშე, მნიშ-
ვნელობაშეუღახავად აღექვათ.

საბჭოთა დროის ადამიანები კი სხვა გზას
დაადგინენ – ქუჩის მოშენების, გამჭიდროვე-
ბა-შეკვრის და წინანდელი ორიენტირების,
შეძლებისდაგვარად, მიჩქმალვისა. მათი
სრული გაუქმება ვერ მოუხერხდათ, აი შე-
სუსტებით კი ნამდვილად შეასუსტეს და
ხილვადობაც შეუზღუდეს: უკვე ითქვა, რომ
„ლურჯი მონასტერი“ ლ. ქიაჩელის კენტ
მხარეს №21-მდე არ დაილანდება, ნ. ნიკო-
ლაძის ქუჩაზე მყოფი კი ეკლესიებს მაშინლა
მოჰკრავს თვალს, №1-ს რომ გამოსცდება
(უმისოდ, ალბათ, მზერას გ. ახვლედიანის
კუთხიდან მაინც ჰკიდებდა).

ხომ არ არის სავარაუდებელი, ეკლესიების
ამგვარი „ჩახერგვა“ საბჭოეთისთვის ეგზომ
დამახასიათებელი ანტირელიგიური პოლი-
ტიკის ღონისძიებათაგანი იყოს? პირველი,
რაც ამის საწინააღმდეგოდ აზრად მოუვა
კაცს, ის იქნება, ამდენი წვალება რადლა უნ-
დოდათ, დაენგრიათ და ამით გაეთავებინა-
თო საქმე. გასათვალისწინებელი კია, რომ
მოქმედების რა გინდა იყოს უკანმოუხედა-
ვობისა და სისასტიკისას, საბჭოელი ხელი-
სუფალნი, ერთგვარად, უკან დასახვეს ყო-
ველთვის იტოვებდნენ. მარტოოდენ ქრის-
ტიანულ ეკლესიასთან დამოკიდებულებას
თუ ავიღებთ: ხომ ათასობით ღვთისმსა-

ხური დაატუსაღ-გადაასახლ-დახვრიტეს,
ოლონდ – ყველა არა; ეკლესია-მონასტრები
ხომ აიკლეს და დაკეტეს, დანგრევით კი გა-
ცილებით ნაკლები დაანგრეეს, ვიდრე ნა-
ბილწეს და უპატიოჰყვეს. შეურაცხყოფის
და შეგინების გვარობანი კი მათ მრავლად
იცოდნენ, მათ შორის ძლიერ უცნაურნიც.
აი, რა ნახა II მსოფლიო ომის შემდეგ თა-
ვის მშობლიურ ვილნიფუსში მამის (თურმე,
გარდაცვლილის) ასავალ-დასავალის შე-
სატყობად ჩასულმა მხატვარმა ნიკოლაჲ
ჩერნიშკოვმა: სამლოცველოსთან, სადაც
ოსტრობრამის ღმრთისმშობლის სათაყვა-
ნო ხატი ესვენა, სახელმწიფო უშიშროების
თანამშრომელი დაესახლებინათ, რომელიც
დღემუდამ საღალაობო სიმღერების ფირ-
ფიტებს ატრიალებდა და ასე უშლიდა ხელს
მლოცველ-მომლოცველებს... ჩვენში, ვგო-
ნებ, შეგვიძლია უტყუარად დავადასტუროთ
სინმინდის „არქიტექტურულად დამცრო-
ბაც“: გასაბჭოებამდელ ფოტოსურათებზე
ნათლად ჩანს, რომ მთანმინდის ფერდო-
ბებზე აღმავალი ქუჩების გასახედებში მა-
მადავითის ეკლესია იხილვება; დღესდღეო-
ბით ეს ასე აღარ არის, ამის მიზეზი კი, რო-
გორც წესი, 1930-იანი წლების დაშენებები,
ან, უფრო იშვიათად, მაშინდელივე მომალ-
ლო შენობებია. ამას იმდენად სისტემატუ-
რი სახე აქვს, რომ ძნელი დასაჯერებელია,
საქმე მხოლოოდენ დამთხვევა ან შემთხვე-
ვითობა იყოს; ეს გეგმაზომიერი მოქმედე-
ბის კვალს უფრო ჰგავს. თუ ეს ასეა, მაშინ
„ლურჯი მონასტრისთვის“ ლ. ქიაჩელის
№21-ის, ხოლო წმ. იოანე ღვთისმეტყველის
ეკლესიისთვის ნ. ნიკოლაძის №1-ის „აფა-
რებაც“ შეიძლება „ანტირელიგიური ბრძო-
ლის“ გამოვლინებად მივიჩნიოთ. თუმც კი,
ოდენ „შეიძლება“, რადგან ღოტისოდნადაც
არ არის გამორიცხული, აქ ათეისტური
გულგრილობა-უდიერების გამოხატულებ-
ის მეტი არაფერი იყოს – ისე, უფრო ალბა-
თი, პირადად მე, პირველი მეჩვენება. სამა-
გიეროდ, უგულისყურობის მეტი არაფერი
ამოდრავებს ლ. ქიაჩელის №25-ის მაშენე-
ბელს – მისი ნახელავი, როგორც ვნახეთ, არ
ეძალება ტაძარს, არ „ეჭიდავება“ მას, თუმ-
ცა მას დიდად არც ანგარიშს უწევს.

უკანასკნელი სახლის მშენებლობის ახლო ხანებში „ლურჯი მონასტერი“ დაიკეტა, ეტყობა 1930-იანი წლების ბოლოს ან, იქნებ, 1940 წელს¹². არაა მოსალოდნელი, ეს 1941 წლის მერე მომხდარიყო – როგორც ცნობილია, საბჭოთა კავშირ-გერმანიის ომის დაწყებამ შეაცვლევინა მოსკოველ ხელიდუფალთ დამოკიდებულება რელიგიისადმი. მათ, ბუნებრივია, დასჭირდათ მორწმუნეთა თანადგომა; ეს იმავე რიგის მოვლენაა, რაც საბჭოთა კავშირის შემდგენლობაში შემავალი ერების ჰეროიკული წარსულის წინამონევაა 1930-იანი წლების ბოლოდან, ისევ და ისევ, მოახლოვებული დიდი სამხედრო დაპირისპირების მოლოდინში. რა თქმა უნდა, არც პირველი გახლდათ სარწმუნოებისადმი ჭეშმარიტი მიზრუნება და არც მეორე „ნაციონალიზმის“ ხელშეწყობა, როგორც მავან „სოვეტოლოგს“ ჰგონებია – მეორე შემთხვევაშიც აუცილებლობამ მოითხოვა სხვადასხვა ტომის პატრიოტთა მომადლიერება-მიმხრობა¹³. საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიასთან მიმართებით სინამდვილეს უთვალნათლივესად ჩვეულებრივი სტატისტიკაც ავლენს: როგორც ირკვევა, 1921 წლისთვის ჩვენში მართლმადიდებელთა 1450 მოქმედი ტაძარი ყოფილა, 1937-ს – 187, 1940-ს კი – სულ 17; „შემობრუნების“ მერე, 1945-1951 წლებში რაოდენობა მხოლოდამხოლოდ 41-მდე ავიდა¹⁴... რაც „ლურჯ მონასტერს“ შეეხება, ის სწორედ დევნის ბოლო ტალღას ემსხვერპლა, რომელიც, ცხადია, შემთხვევით როდი თანხვდა მუდმივად მიმდინარე საბჭოური რეპრესიების 1936-1938 წლებში

¹² ვ. ბერიძე წერს, რამდენიმე წლის უქმიაო (დასახ. ნაშრ., გვ. 101); ნაშრომი „ლურჯ მონასტერზე“, როგორც ვნახეთ, 1948 წ-ს დაისტამბა, დაწერილი კი 1941-შია (შდრ., მისივე, *მოგონებები*, თბ., 1987, გვ. 295).

¹³ თუ მართლაც იყო რამ „ნაციონალისტურის“ ხელშეწყობა, ესეც სავსებით „იმპერიოლად“ აიხსნება – ასე პოზიერდებოდა ჯერ კიდევ XIX ს-დან შემზადებული ნიადაგი, საჭიროებისამებრ, ეთნოსთა შეჯახებისთვის, რაც ასე მწარედ იწვინა სამხრეთ კავკასიამ 1905, 1918-1920 წწ-შიცა და 1980-იანების მერეც.

¹⁴ ს. ვარდოსანიძე, *პატრიარქები*, წ. II, თბ., 2013, შდრ., გვ. 56, 68, 76.

განსაკუთრებულ აზვირთებას. ყურადღებას ისიც იქცევს, რომ ამ დროს მოქმედად დარჩა და დარჩა წმ. იოანე ღვთისმეტყველის ეკლესია. თავისთავად მისი კარდაუხშაობა, ვფიქრობ, სავსებით სარწმუნოდაც, თანადროულადვე ახსნეს – უბნის მოსახლეთა საერთო აზრით, ის იმიტომ გადარჩა, რომ მისი მრევლი, მთელი 20 წელი (1930-იანების დასაწყისიდან 1953-მდე), ყოფილა ყოვლისშემძლე ლავრენტი ბერიას დედა, აქვე ლ. ქიაჩელის №5/7-ში მცხოვრები¹⁵. მაგრამ რატომღა ამ ახალს ანებეს თავი და არა იმ ძველს?

საზოგადოდ, შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოში, კერძოდ თბილისში, ანტირელიგიურ „კამპანიებს“ მოსკოვისა (სადაც არა მხოლოდ მხატვრულად მდარე ქრისტე მაცხოვრის ტაძარი დააქციეს, არამედ კრემლში მდგარი უძველესი ეკლესიაც, XIV ს-ის „მალნარის მაცხოვრისა“ [= *Спаса на Бору*]), ანდა კიევისგან (იქ XII ს-ის ოქროსთავიანი მიქელის [= *Михаило-Златоверхий*] მონასტერი ააფეთქეს) განსხვავებით, ისტორიულად ღირსშესანიშნავი საეკლესიო სიძველენი, თითქოს, ნაკლებად განადგურდა; ზიანი თუ მიადგა ვინმეს, ასე ჩანს, უფრო სომეხთა ეკლესიას – მას, სხვებთან ერთად, შუასაუკუნოვანი ვანქის კათედრალიც დაუნგრის და XVIII საუკუნის ჯილრაშენის ეკლესიაც... შეიძლება იფიქროს ვინმემ, მართლაც ხომ არ ჰქონიათო ამხ. სტალინის მმართველობაში ქართველებს „პრივილეგიები“, როგორც ჯერ როდის ჩააგონეს უბირ (და არა მხოლოდ!) რუსობას და რაც ამა (2016) წლის 10 აპრილს ჩვენი „საზოგადოებრივი მაუწყებლით“ გავმცნო ჩვენებურმავე „ფილოსოფოსმა“. მთელი ამბავი კი ისაა, რომ წინაპირველად XVIII საუკუნის და უფრო ძველიც (მაგ., ნარიყალას წმ. ნიკოლოზი) ქართული ეკლესიების ერთი წყება – სომხურთაგან განსხვავებით! – რუსთა ხელისუფლებამ ჯერ კიდევ XIX საუკუნის პირველ ათწლეულ-

¹⁵ ეს დიდად ღვთისმოსავი ქალბატონი ყოფილა – ასე ყვებოდნენ, სულ შვილის სულის ხსნისთვის ლოცულობდაო და იმასაც იტყოდნენ, როდესაც 1953-ში მისი მოკვდინება შეატყობინეს და ქალიშვილიანად ზემოხსენებული ბინიდან ასახლებდნენ, ისიც კი უთქვამს, იქნებ ამან მაინც უშველოსო.

ლებში მილენ-მოლენა; მეორეც, რუსეთის იმპერიაში სათვალავში ხომ აღმსარებლობა ჩაითვლებოდა და ამიტომ მოხდა, რომ დამოუკიდებელი სომხეთის ეკლესია XIX საუკუნეშიც „თავის გემოზე“ აშენებდა, მართლმადიდებელთა მშენებლობა კი რუსეთის ხელისუფლების ზედამხედველობით და 1850-იანი წლების აქეთ „რუსული“ თუ „რუსულ-ბიზანტიური“ სტილით წარმოებდა¹⁶; ამის გამო მოხდა, რომ მოსკობილნი თუ გაუსახურებულნი, უმეტესად (გააქრეს ხომ საბურთალოს წმ. გიორგის „ქართული ყაიდის“ ტაძარიც!)¹⁷ „უცხო იერისა“ იყო. თუმცა კი, მათ რიცხვში არა მხოლოდ „კავკასიის დამორჩილების“ მოსაგონრად აგებული, ამიტომ კი არა თუ ქართველებისთვის, არამედ საერთო კავკასიელებისთვის უამური¹⁸ წმ. ალექსანდრე ნეველის სამხედრო ტაძარი ერია, კალაუბნის წმ. გიორგის, ადგილობრივთათვის მეტაც ძვირფასი და საყვარელი ეკლესიაც; ან კიდევ – ისტორიკოს პლატონ იოსელიანის აშენებული „კლასიციზტიური“ ამაღლების ეკლესია, ჩვენი საზოგადოებრივი აზრის ერთი მიმდინარეობის ცხადყოფელი უთუოდ... მესამეც ისაა, რომ ჩვენც ხომ უნდა გაგვიმართლოს ოდესმე: ზოგი რამ, პირდაპირ

¹⁶ იხ.: დ. ხოშტარიას ზემოდამოწმებული წერილი.

¹⁷ იხ.: მ. ლილუაშვილი, ფუნქციაშეცვლილი ეკლესიები თბილისში: ისტორია და არქიტექტურა, კრ. *არქიტექტურა და იდენტობა...*; მისივე, „ქართული სტილის“ უცნობი ნიმუში – საბურთალოს წმ. გიორგის ეკლესია, *საქართველოს სიძველენი*, 18, 2015.

¹⁸ სხვათა შორის, საზოგადოებრივი გუნება-განწყობის გამოვე, არ გამოუჩნდა, იქნებ, დამცველი ვანქსაც – XIX ს-ის შუახანიდან სავსებით გასაგები იმპერიული პოლიტიკის გამოსობით გამწვავებული ქართულ-სომხური ურთიერთობანი კიდევ უფრო გააუარესა 1918-1919 წწ-ის სომხეთ-საქართველოს ომის დროს თბილელი სომხობის ერთი ნაწილის ანტიქართულმა ქმედებამ, მერე კი ზოგთა ბოლშევიკთაკენ გადრეკამაც; იყვნენ, თუმცა (და ესეც არაა დასავეინცი!) ისეთნიც, ვინც, ისევე როგორც, ვთქვათ, „საქართველოში მცხოვრებ რუსთა კომიტეტი“, ქართველებთან ერთად, 1922 წ-საც ზეიმობდა უკვე აკრძალულ 26 მაისს (ლ. კერესელიძე, 1922 წლის მაისის თვე საქართველოში, *საარქივო მთაბე*, № 13, 2012, გვ. 75-78).

ვთქვათ, სასწაულებრივად შემოგვრჩა, როგორც განადგურებას, ასე ამბობენ, დავით არსენიშვილის გადარჩენილი ანჩისხატი და უეჭველად დიმიტრი შევარდნაძის თავდადებით აუფეთქებული მეტეხის ეკლესია; ზოგიც „გაუთვალისწინებელმა“ გარემოებებმა გადაგვირჩინა – ასე, ქვაშვეთის ალების და სიონისა და სვეტიცხოვლის დახურვის განზრახვაც ჰქონიათ¹⁹; პირველისგან გაურკვეველმა რალაცამ თუ ვილაცამ (ისევე ლ. ბერიას დედამ, მართა ჯაყელმა ხომ არა? შემჩერებული მისი შვილი გამოდგა...) გვიხსნა, მეორისგან კი მთლადაც საერთო უბედურებამ, საბჭოთა კავშირის II მსოფლიო ომში ჩაბმამ.. საგულისხმო ისიცაა, რაგვარ ეკლესიებს შეარჩინეს ნირვა-ლოცვის უფლება – ძველი ქართული ან, თუნდაც, მეტ-ნაკლებად „ქართულადა“ თუ „მოქართულოდ“ გამომზიწრალი, მათში თბილისის სიონია, ქვაშვეთის წმ. გიორგი, „ძველი“ სამება, წმ. ბარბარე და მამადავითი (ამას, თუმცა, მხოლოდენ ნირვისას აღებდნენ, ისიც, ვგონებ, კვირა დღეს), „რუსული“ შესახედაობისანი კი, წმ. იოანე ღვთისმეტყველის გარდა, დიდუბის ღმრთისმშობლის, კუკიის წმ. ნინოს, წმ. მიხეილ ტვერელის, წმ. ალექსანდრე ნეველის და წმ. პეტრესა და პავლეს ეკლესიები. მეორეთა მეტობაც უეჭველია და პირველთა შორის ჩვენი სატახტოს ხანიერ და გამოსაჩენ ტაძართა, ზემონახსენები ანჩისხატისა და მეტეხის, „საჩინოს“ ფერისცვალების, კარის წმ. გიორგის თუ ჩვენივე „ლურჯი მონასტრის“ არყოფნაც. წმინდა პრაქტიკული თვალსაზრისით, ეს იმით შეიძლება ავხსნათ, რომ „რუსულ გარეგნობიან“ ეკლესიებს, დიდუბის გამოკლებით, რუსული მრევლი ჰყავდა, მაგრამ იქ ქართველობაც მიდიოდა (მით უფრო, თუ სხვა გზაც არ ჰქონდა), „ქართულ-სახიანს“ თუ უგამონაკლისოდ არა, უპირატესად – ქართული. ოღონდ ეგევე გარემოება მაშინვე ცხადქმნის მიზეზთა მიზეზსაც: „ქართულები“, ხელისუფლების თვალში, სხვებზე კიდევ მეტად სახიფათო და არასაიმედო იყო და მათ თუ ვერ გააცამტვერებდნენ, ქმედითობა მათთვის აუცილებლად უნდა მოესპოთ.

¹⁹ ს. ვარდოსანიძე, *დასახ. ნაშრ.*, გვ. 53-64.

სწორედ ასეთი ბედი ეწია „ლურჯ მონასტერსაც“ – აქ სამხერხაო საწარმო მოაწყვეს, რომელმაც აქ ათწლეულები დაჰყო და ტაძარს კვალაც დაატყო: მის სამხრეთ კედელზე, ზედ თამარის დროინდელ თლილ ქვებზე, ნაიარევად ჩანაჭდევი ზოლია დამჩნეული; იგი ვინმე მძლოლის უგულისყურობამ გააჩინა, ვინც სახელოსნოდან გამოტანილი და ძარაზე დანყობილი ფიქცრებიდან ერთი ძველ წყობაზე მიბჯენით გამოატარა... 1970-იან წლებში ტაძარმა ცოტათი ამოისუნთქა – საამქრო აქაურობას მოაშორეს და „ლურჯი მონასტერი“ ქართული მედიცინის მუზეუმს გადასცეს. ახლა მას ფიზიკური დაშავების ხიფათი ნაკლებად ელოდა, სხვაფრივ კი ბევრი ვერაფერი ეშველა: რაკი აქ გამოფენა არ გამართულა, იგი მუდმივად გამოკეტილი რჩებოდა, შესაბამისად კი, ყოველნაირ სიცხოველესაც იყო მოკლებული. ამის შემდეგაც გაგრძელდა ტაძრის „არქიტექტურული დამცირება“ – 1970-იანების მერე გადაიქცა ოთხსართულიანად სახლი №23 და ამის გამო სულ „ჩაიხუთა“ №25-ის ჩადგმით ისედაც ამოვსებული სატაძრე არე; საქმე ისაა, რომ წმ. იოანე ღვთისმეტყველის „ლურჯი მონასტრის“ მეზობლობაში „გა-მთავრების“ მერეც, უკანასკნელს მაინც რჩებოდა „გასაშლელად“ თავისუფალი სივრცე აღმოსავლეთითა და სამხრეთ-აღმოსავლეთით, ახლა ის, საბოლოოდ, მასზე მეტი თუ მისი ფარდი მოცულობების მწკრივში აღმოჩნდა და, რალა თქმა უნდა, საკუთარი ზემოქმედების ძალაც დიდნილად დაკარგა. დაავგირგვინა კი მისი ანსამბლური დაკნინება უკვე XXI საუკუნეში დაგეგმარებულმა, ჯერაც დაუმთავრებელმა ხუთსართულიანმა შენობამ, ერთსართულიანს ჩანაცვლებულმა და, შეიძლება ითქვას, ჰაერის აქედან სრულად „ამომტუმბავმა“. ის, თან, უკვე მაშინ დაიდგა, როდესაც ტაძარი ათიოდ წელი ამოქმედებული გახლდათ და იმის მიუხედავადაც, რომ ხელოვნების ისტორიკოსები და (მავანთა მტკიცებით ყოველისშემძლე) საქართველოს საპატრიარქოს წარმომადგენლები ერთსულოვნად და ერთხმად მიუთითებდნენ ამ პროექტის

განხორციელების მოსალოდნელ უარყოფით შედეგებზე...

ყოველივე ზემოთქმულმა, ვგონებ, რელიგიურს ვილა ჩივის, თვით ისტორიულისა თუ ესთეტიკური ფასეულობებისადმი ხან „დიდრუსულობით“, ხან ღვთისბრძოლობით, ხან ქარაფშუტობით, ხან კიდევ რით შეპირობებული უგულისხმიერების ცოტაც და უნუგემო სურათი დასახა. მაგრამ, საბედნიეროდ ჩვენდა, სრული ბნელი ამქვეყნად ძალზე იშვიათია და ეს აქა-იქ გამოჩნდა კიდევ. ეს-ესაა ითქვა, როგორ ავნო „ლურჯი მონასტრის“ გარემოს ლ. ქიაჩელის №23-ის „გაოთხსართულიანობამ“. ეს ვერაფერი კარგი და გასახარელია, ოღონდ: მანამადე ხომ უკეთესი მდგომარეობა გვექონდა და იმის გამოლა, რომ ადრე სახლი, ფრიად ცნობილი დასტაქრის, აკად. კ. ერისთავის, საკუთარი ბინა, მხოლოდ ორ სართულად ამოდიოდა. არ ვიცი, რას მოგვიგებდა მფლობელი, მისთვის რომ გვეკითხა, ეს სიმალლე რატომ იკმარეთო – მიზეზად ოჯახის წევრთა რაოდენობას, ხელთმყოფი თანხის ოდენობას, ნაკვეთის ფართობს თუ კიდევ რას დაგვისახელებდა. თითქმის გამოვრიცხავ, პასუხად მოგვესმინა: „ლურჯ მონასტერს“ მოვუფრთხილდიო, სიძველეს პატივი მივაგეო და მისთანანი. ნამდვილი კია: მაშინდელი ზომით №23 იმ პაუზას წარმოქმნიდა, რომლის წყალობით, ჩვენს წინ დიდ-პატარა შენობების მფეთქავი რიტმი იყო, რომლის ყოველ შემადგენელს, მათ შორის „ლურჯ მონასტერსაც“, ერთგვარი „თვითმყოფობა“ მოსდგამდა. ასე რომ, აზრითა თუ გუმანით (გუმანის-მიერობა კი ამ ჯერზე უმჯობესიც მგონია!) ბ-მა კ. ერისთავმა და მისმა მშენებლებმაც, რამდენადაც ეს უკვე არსებულ ვითარებაში იყო შესაძლებელი, გაითვალისწინეს არქიტექტურული გარემოს თავისებურებები და ჯეროვნად ეცადნენ არ შეელახათ იგი. ეს რომ რამ უცაბედი კი არაა, მიდგომაა და არც თუ ერთი ადამიანისა, გვისაბუთებს ის ნაგებობაც, რომელიც ზემოთაც მოვიხსენიეთ, როგორც დღევანდელ დღეს ამ მიდამოში „ლურჯ მონასტერს“ შეწყობილი ერთადერთი შენობა.

ეს, როგორც გვახსოვს, ნ. ნიკოლაძის №1ა გახლავთ, რომელშიც 1970 წელს ლ. ქიაჩელის №23-დან კ. ერისთავის ოჯახი გადავიდა, №25-დან კი, ასევე ფრიად ცნობილი ალექსი მაჭავარიანი თავისი ცოლ-შვილით²⁰. შენობა სამი ნაწილისგანაა შედგენილი, რომელნიც გეგმაზე ჯვრის სახეს გვიხატავს: შუაში ნაგრძელებული, ხუთსართულიანი პარალელეპიპედა, წინიდან, ეკლესიებისკენ, მას შუაში ოთხსართულიანი, მოკლე მოცულობა ედგმის, უკნიდან კი, ამავე სიგრძისა, ოღონდ ხუთსართულიანი; ამასთან, ნიადაგი ჩრდილო-დასავლეთით უწინდელი ხევისკენ, ქვემოთ-ქვემოთ მიდის და აქ სრული დამხმარე სართულიც ჩნდება (შესაბამისად, სადაც ზემოთ ხუთი სართულია, აქედან ექვსია, სადაც ოთხი – ხუთი). ეს „გარეგნული“ მონაცემები, ალბათ, საკმარისად შემაშფოთებლად გაისმის და არც

²⁰ ზემოთ ვახსენე, რომ სახლი 1970 წ-ს დაამთავრეს. ეს კ. ერისთავის შვილიშვილმა და სახლის აწინდელმა თანამფლობელმა, ქ-მა დალი გორდუზიანმა გამაგებინა. მანვე მიაბო, რომ მის პროექტზე, ძირითადად, ბ-ნ შოთა ყავლაშვილს და ქ-ნ ქეთევან პაჭკორია-მაჭავარიანისას უმუშავიათ (ბ-ნი ჯონი გამყრელიძის თანადგომით). ქ-ნ ქეთევანს, ალექსი მაჭავარიანის მეუღლესა და ჩემი კლასელის და ახლობლის, მუსიკოს ვახტანგ მაჭავარიანის დედას, 40 წელი ვიცნობდი, როგორც დიდად გონიერსა და ნები-სყოფიან ადამიანს, ისიც მსმენოდა, არქიტექტურული განათლება აქვსო, არ კი გამოვლია თავში, მის მუდმივ „დიასახლისობას“ (უკეთ – ოჯახის და ოჯახის წევრთა საქმეების გაძლოლას) შეჩვეულს, მას ხელობაში რაიმე გაეკეთებონის. რამდენიმე წელია, რაც ტელეეკრანიდან მოვისმინე მისი ვაჟის პირიდან, ნ. ნიკოლაძის №1ა-ს ავტორი ის არისო და გული მომიკვდა, რომ არ გამოვხატე ჩემი შეხედულება მის ნაწარმოებზე, არ ვაგრძნობინე მის ღირსებებისადმი ჩემი დამოკიდებულება. რა თქმა უნდა, რთულია ამტკიცო, ამ შენობისა ეს ამისი არისო და ის იმისიო, მაგრამ სრულებით სხვაგვარი „თავაზიანობა“ ამ არქიტექტურისა შ. ყავლაშვილის ხელწერას სულ არ ჰგავს და ამიტომაც სავსებით ვერწმუნე ვ. მაჭავარიანის ცნობას, ამ ნაგებობის გადაწყვეტისას, ლომის წილი დედაჩემისა არისო. ეს წერილიც, მნიშვნელოვანწილად, ჩემი აღფრთოვანებისა და პატივისცემის, თუმც ასე დაგვიანებით, გამოსათქმელად დაინერა.

თუ გასაგებია, აქ მოსაწონი რა შეიძლება იყოს. მართლაც, თუკი აქვე მდგომი სამ და ოთხსართულიანი შენობები „ლურჯი მონასტრისთვის“, მეტიც, ორსავ ეკლესიისთვის „შემვიწროვებლად“ და „დამხუთავად“ შეფასდა, მათზე კიდევ მეტად „ბრგე“ კეთილად რატომღაა მოხსენიებული? ყოველგვარი გარჩევა-გამოწვლილვის გარეშე, ის სრულებით არ ხვდება თვალს, როგორც რამ „ზორბა“, ზომით გამორჩეული, როგორც ეს **ობიექტურად** უნდა ყოფილიყო. ამას, საფიქრებელია, რამდენიმე ფორმისმიერი ხერხი განსაზღვრავს. პირველი, ასე ჩანს, სახლის დამხრობაა – მისი ღერძი განდრეკილია ტაძრებისასგან, რის გამოც აქ არ ისახება რაიმეგვარიც კი მწკრივი და იგიცა და ორივე ეკლესიაც, სივრცითად, ურთიერთდამოუკიდებელი რჩება. მაგრამ მარტოოდენ ეს არ იქნებოდა საკმარისი – თორემ არც ტაძრების ორიენტირებაა თანხვედნილი, მათგან ახალი კი „ჩაგრავს“ ძველს, – რომ არა სახლის ფასადზე ღიობების განლაგება. ლ. ქიაჩელის ქუჩიდან მოსულთან უფრო ახლოს შუა, მაღალი ნაწილის ვიწრო მონაკვეთია, სადარბაზოთი, მის ასწვრივ კიბის უჯრედის სიმაღლეში წასული სარკმლებითა და წინ – რამდენიმე საფეხურიანი კიბით; მომდევნო, წინგამოსულ, მოდაბლო სიბრტყეზე, ორ სართულად ოთახების მოგრძო სარკმლებია; ისინი პერსპექტიულად ვიწროვდება, მათ უკან და ზემოთ კი, შუა ნაწილის ყრუ კედელია. ამას ფერადოვნებაც უნდა დაემატოს: ჩრდილჩამდგარ (კიბის გამანათებელთა ნაკლებად, საცხოვრებელი სადგომებისა – მეტად) ღიობებს მუქი ალათები აქვს, მუქია კარი, ოთახების დანყვილებულ თუ განცალკევებულ სარკმლებს შორისა და მათ გვერდით კიდევ მუქივე შეფიცვრაა, კედელი კი ბაცია, მოთეთრო-ნაცრისფერი. ერთად ეს ასე დაინახება: წინ, ჩვენსა – და ეკლესიების! – ახლოს ანეული, ვერტიკალური მონაკვეთია, თან უკან შედგმული, შემდგომ გამოხატული მუქი ჰორიზონტალებით „გახაზული“, მოდაბლო მოცულობაა, უფრო მკვრივი (მას ხომ სისქე უჩანს!), თან კი ჩვენგან სიშორეში მიმავალი; სიბრტყე მის თავზე, მის სი-

მუქეებთან შეპირისპირებით, სულ უწონადი ჩანს, ნივთიერობას მოკლებული. ასე რომ: ჯერ ასვეტილი და „მსუბუქი“, შემდეგ სივრცეში განვითარებული და ჩვენგან მსწრაფი, შედარებით დაბალი მოცულობები გვაქვს. შთაბეჭდილებისმიერად: შენობა განეზიდება მომცრო „ლურჯი მონასტრისგან“ და ემეზობლება მასზე მომაღლო სამრეკლოს წმ. იოანე ღვთისმეტყველის ეკლესიისას; ამასთან, მისი „მძიმე“ ნაწილი ტაძრებს „ცილდება“, „უკან მიიქცევა“, ხოლო მათკენ „წონადაკლებულია“ „მოპყრობილი“. მთელი ფაქტობრივი სიმაღლით ნ. ნიკოლაძის №1ა, ვერეს ბალისკენ წამოიმართება (თუმცა, მთელი სისრულით, უკანა გამონაშვერინად, ის მხოლოდ საგანგებო მონდომებისას, განზრახ შევლისას თუ აღიქმის), აქ შვეულობა ქარბობს. ოღონდ, წმ. იოანე ღვთისმეტყველის ეკლესია აქედანაც სიმაღლით ოდნავაა აცილებული, „ლურჯი მონასტერი“ კი ხელმარცხნივ, მოშორებით მდგომად ჩნდება. სხვაგვარად თუ ვიტყვით: სახლი ძველი ეკლესიისგან „განზეა გამდგარი“ და, ასე ვთქვათ, „ტაძართა მოედნიდან“ „განდრეკილიც“; ერთიცა და მეორეც იმისთვის, რათა არ „შემოიჭრას“ ეკლესიათა სივრცეში, მათ გვერდით ისე „იმყოფოს“, რომ „არ შეაწუხოს“ ისინი²¹. კიდევ მეტი, ღერძების აცდენისას, ასეთი განზე თუ უკუ-დგომის დინამიკით, ნ. ნიკოლაძის №1ა, ჯერ ხომ აღმოსავლეთისკენ „მოძრაობის“, მტკვრისკენ „გახედვის“ მუხტს აძლევს „ლურჯ მონასტერს“, რომლის ფორმას შვერილი აფსიდი ისედაც გამოკვეთილ მიმართულებას სძენს; ამას გარდა კი, ამის წყალობითვე იგი ცალ მხარეს მაინც, ხსნის აგურ-ბეტონით გამოჭედილ არემარეს და, ასე განსაჯეთ, არც თუ ძველ ნარგავებს ამოძირკვეული მალნარ-წალკოტების მოლანდებად შეგაგრძნობინებთ. ამის მეოხებით, სამივე ნა-

²¹ რასაკვირველია, შენობა მხოლოოდენ „საანსამბლოდ“ არაა გაფიქრებული – აქ ყველა წვრილმანიც მოაზრებულია – იხ., მაგ., ფრანგული აივნების მიერ შექმნილი ვერტიკალური მახვილები და, თუნდაც, მათი უმარტივესი ელემენტებით შექმნილი მოაჯირების „სიბასრე“ და ექსპრესიულობა.

გეობა თავისი საკუთარი თვისება-ხასიათით წარმოჩნდება და სამივე – მათ შორის, თავად საცხოვრებელი სახლიც, – „იგებს“, საკუთარ ღირსებას იმკვიდრებს. შეიძლება ვინმეს გადაჭარბებად მოეჩვენოს, მე კი მგონია, რომ აქ ანსამბლად თანაყოფნის ჩვენში ისტორიულად დამკვიდრებული ნესიც კი აღორძინდა, როდესაც ყოველი მომდევნო კომპონენტი ბუნებისმიერ-ხუროთმოძღვრულ მთელში თავისი ხმითა და უკვე არსებულთან შეთანახმიერებთ შემოდიოდა – გავიხსენოთ, თუგინდ V საუკუნის ბოლნისის სიონის ჰორიზონტალური „დაბჯენის“ ხაზგამსმელი XVII საუკუნის ასვეტილი (სხვათაშორის, ტაძრისადმი ირიბულად დაყენებული) სამრეკლო...

გარდა ხუროთმოძღვრული თუ ხუროთმოძღვრულ-ანსამბლური ღირებულებისა (ის კი, ჩემი აზრით, საბჭოთა ხანის ჩვენებური არქიტექტურის იმ არც ისე მრავალრიცხოვან ნიმუშთაგანია, რომელთაც „ღირებული“ ეთქმის), ნ. ნიკოლაძის №1ა, ვფიქრობ, რამდენიმე გაკვეთილსაც გვთავაზობს. ერთი რომ, ის შენობათა აბსოლუტური ზომების მხატვრულ-გამომსახველობით წილზე დაგვაფიქრებს. თქმა არ უნდა, მასშტაბს, სიგრძე-სიმაღლეს ნაგებობებისას, თუ მათი შემადგენლებისას უდიდესი მნიშვნელობა რომ აქვს – ცალკე აღებული რომელიმე ნაწარმოების აღქმა-შეფასებისთვისაც და, მითუმეტეს, რამდენიმეს ერთმანეთთან შეხამება-შეთანხმების მხრივაც. ამასთანავე, დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ „დიდი – პატარა“, „მაღალი – დაბალი“ საშუალოდ შეგვიძლია მსჯელობის კატეგორიებად გამოვიყენოთ, არ კი უნდა დავივინყოთ, რომ ისინიც იმ კოკასავითაა, რომელიც „ყოველთვის წყალს ვერ მოიტანს“ და, ამ შემთხვევაშიც, როგორც საზოგადოდ ხელოვნებაში, პასუხი კითხვაზე, „რამდენია ორჯერ ორ“, იქნებ, 197 გამოგვივიდეს და სწორიც იყოს – მაგ., სვეტიცხოვლის უზარმაზარ ტაძარში იატაკის 40-ოდ სმ-ით ამაღლება ძირფესვიანად ცვლიდა სივრცის მხატვრულ სახეს, სიდიდით საგრძნობლად ნაკლებ ნიკორწმინდის წმ. ნიკოლოზს კი მიწის აშკარად ბევრად აწევა

დიდს ვერაფერს უშავებს... განხილულ მაგალითზეც ხომ პარადოქსს გადავანყდით – ყველაზე დიდი შენობა ყველა სხვაზე ნაკლებად „შემტევად“ და „დამორგუნავად“ წარმოგვიდგა²². მეორე გაკვეთილი ის გახლავთ, რომ კიდევ ერთხელ თვალსაჩინოვდება, რამდენი რამ ძალუძს ნიჭიერებასა და ყურადღებიანობას – საქმე ხომ, საბოლოო ჯამში, ისაა, რომ დამგემარებელნი არ დასჯერდნენ ყველაზე ჩვეულსა და გაცვეთილს, მაგ., სწორკუთხა „ყუთს“ ან კიდევ დასაფეხუროვნებულ მასას (რომელსაც ჩვენი არქიტექტორები ჯიუტად და სრულებით არასწორად „ტერასულს“ ეძახიან)²³ და არა ოდენ მოთხოვნილი ფართით, ან კეთილმონწყობით უზრუნველყოფა გაიხადეს საფიქრალად, არამედ „ცხოვრების ხარისხის“ პირობად გამომსახველობაც და უმარტივესი ელემენტებისა თუ მასალათა თვისებების „ათამაშებით“ უბნის კომპოზიციის, შეძლებისაებრ, გაუმჯობესებაც. და, დახეთ, ნ. ნიკოლაძის №1-სა და „ლურჯ მონასტერს“ შორის უკანასკნელ 10 წელიწადში ჩადგმული სამრეკლოცა და ეკლესიის სახლიც, განურჩევლად მათი არქიტექტურის ღირებულებისა, ასევე „თავაზიანნი“ არიან – წინამორბედის გამოცდილებამ, ჩანს, თავისი გააკეთა, სასურველი კეთილი ნაყოფი გამოიღო.

დასასრულ, ეს, თითქოსდა, „ჩვეულებრივი“ საცხოვრებელი საჩინოგვიყოფს, რას ნიშნავს ხელოვანის, მეტიც, ყველა ჩვენთაგანის, ყოველჟამიერი პასუხისმგებლობა. ჩვენ ისე შევაჩვიეთ ყური ცნობილ თქმას „დრონი მეფობენ“-ო, რომ რასაც არ დაგვეზარება, დღევანდელობის „გამოხატულებად“ ვაცხადებთ, ცოტაცდა, ნებისმიერ ჩვენს გადაწყვეტილებას „თანამედროვეობას“ მივაჩემებთ, გეგონება, ეს რალაც წინაღუდგომელი ძალა იყოს, ადამიანები კი არაფრის მაქნისი ტიკინები... დავმარცვლოთ ახლა, რა მოხდა 1960-იანი წლების ბოლოს თბილისის ერთ-ერთ ქუჩაზე: ორმა ოჯახმა მოიპოვა საშუალება სახლი აეშენებინა ისეთ მიდამოში, სადაც თითქმის ერთი საუკუნე, ყოველივე ნაშენი წინამორბედისადმი ზიზღის, სულ უკეთესი, უგრძობელობის, გამომხატველი იყო. და მათ უზარზეიმოდ, იქნებ, თვით სიტყვადა თუ აზრად ჩამოუქნელადაც, მოინადინეს „ყველაფერი ძველისა“ და სინმინდეს ნაზიარების მიმართ ზრდილობიანნი და მოსათუთენი ყოფილიყვენ, იმის განუსჯელად, ვინც გინდა სხვა, რას იქმნა და რას განიზრახავდა. ეს ერთიც კმარა იმის შესახსენებლად, რომ ეს ჩვენ, მოკვდავნი, ვქმნით იმ გარემოებებს, ერთობით „დროდ“ წოდებულს, რომელნიც მაშინვე უმძიმეს დაბრკოლებებად ელობება წინ ჩვენსავე მოყვასთ (ზოგჯერ ჩვენც!); რომ, რაოდენ ძნელიც უნდა იყოს, გარეშემომყოფთა აჩემებების თუ წარმოდგენების, მეტადრე მათი „მონინავე იდეების“ თუ „დღევანდელობის მოთხოვნების“ წინააღდგომა, ეს სულაც არ არის შეუძლებელი. რადგან – და ეს გახლავთ ჩვენი იმედი და სასოება, – „სულსა, ვიდრეცა უნებნ, ქრინ... და არა იცი, ვინაჲ მოვალს და ვიდრე ვალს“ (იოანე, 3:8).

²² ამგვარივე შემთხვევა გახლავთ ნიკ. სეფისკვერადის და დიმ. ელიკაშვილის დაპროექტებული სახლი მ. ბროსეს ქ-ის ქვედა ბოლოში, ზედ სანაპიროსთან. პირველად ის ყველა მნახველს „გვემაღლებოდა“, მერე და მერე კი ირკვეოდა, რომ სიმაღლის მოკლებისას ის უფრო და უფრო „აგრესიულდება“ – ცხადია, თავი და ბოლო აქაც თანაფარდობანი და შეხამებებია.

²³ ნიკ. ვაჩიშვილმა, 15-ოდე წლის წინ მიაქცია ყურადღება, რომ ამგვარი შენობების დატეხილი მონახაზი გაცილებით მეტად ხვდება თვალს, ვიდრე მარტივი სწორკუთხოვნება.

Dimitri Tumanishvili

George Chubinashvili National Research Centre
for Georgian Art History and Heritage Preservation
Apollon Kutateladze Tbilisi State Academy of Art

From the History of Tbilisi Architecture

One of the most famous medieval churches of Tbilisi, the so called “Lurji Monasteri” (Blue Monastery), seems likely to have been part of a monastery, which was once situated in the suburbs of Tbilisi. Presumably, it was a catholicon of the monastery ensemble that was constructed in harmony with the natural setting, similar to the other 12-13th cc. monastic churches. In the 19th c. next to this church, which by that time was considerably renovated after multiple damages and had a new dome, the church of St. John the Theologian that was built in “Russian style” and consecrated in 1901, emerged. The latter, commissioned by the Russian donors and Russian clergy “suppressed the old church” due to its large scale. Maybe even unintentionally it turned into an embodiment of the imperial Russian superiority. It might also have happened that in 1930s residential houses, which maximally hindered observation of both churches from the access of the Kiacheli street and Mtkvari embankment were not opposed to them (i. e. churches) intentionally. Exception is made by a private residential house (architects: Ket. Pachkoria-Machavariani, Sh. Kavlashvili, J. Gamkrelidze) construction of which was completed in 1970. Due to its orientation and composition of masses, it imparts dynamism to the space, emphasizes independent significance of the churches - first and foremost of “Lurji Monasteri”, and “opens” the complex which was “blocked up” by the Soviet-time construction activities towards Mtkvari and Vere Park.

1. ხედი ლურჯი მონასტრისკენ ლ. ქიაჩელის ქუჩიდან
View on the "Lurji Monasteri" from Kiacheli street

4. ლურჯი მონასტერი და წმ. იოანე ღვთისმეტყველის ეკლესია, 1900-იანი წლები
"Lurji Monasteri" and the church of St. John the Theologian, 1900s

5. ხედი ტაძრებზე ლ. ქიაჩელის ქუჩის შუა წელიდან
View to the churches from the middle of Kiacheli street

6. ლურჯი მონასტერი ლ. ქიაჩელის ქუჩის ბოლოდან
View of the "Lurji Monastery" from the end of the Kiacheli street

7. საცხოვრებელი სახლი ნ. ნიკოლაძის №1ა
Residential house, 1a, N. Nikoladze street